

DAWID MAKOWSKI
AKADEMIA TEOLOGII KATOLICKIEJ W WARSZAWIE – COLLEGIUM BOBOLANUM
D.MAKOWSKI472@GMAIL.COM
ORCID: 0009-0003-6007-0393

LEKTORAT JAKO NAJSTARSZA NIŻSZA POSŁUGA KOŚCIOŁA – POWSTANIE I WCZESNY ROZWÓJ

DOI: <https://doi.org/10.12775/TiCz.2024.012>

Streszczenie. Prezentowana praca ma na celu zwrócenie uwagi na powstanie i wczesny rozwój posługi lektoratu. Datuje się ją na przedział pomiędzy II a IV w., kiedy to posługa lektoratu przynależała do wiernych świeckich i nie była jeszcze sklerikalizowana. W artykule podjęto próbę ustalenia przyczyn oraz datacji powstania pierwszej niższej posługi Kościoła, wskazując jednocześnie na jej wczesny rozwój. Dzięki temu możliwe jest zauważanie, dlaczego stopień ten jest do dzisiaj wspólnym urzędem Kościoła zachodniego oraz Kościołów wschodnich.

Słowa kluczowe: liturgia, lektorat, święcenia niższe, posługa lektoratu, posługi dla świeckich, historia.

Abstract. The Lectorate as the Oldest Minor Order in the Church: Establishment and Early Development. This article aims to offer an account of the establishment and early development of the ministry of the lector. It focuses on the period between the second century and the fourth century, when the lectorate belonged to lay faithful and was not yet clericalized. The author attempts to identify the reasons for and the timeline of the establishment of the first minor order in the Church and outlines its early development. This makes it apparent why the ministry of the lector is common to the Western Church and the Eastern Churches.

Keywords: liturgy, lectorate, minor order, ministry of the lector, lay ministries, history.

Wśród czynności liturgicznych, które w sposób szczególny są powierzone wiernym świeckim, znajduje się funkcja czytającego lekcje mszalne przed Ewangelią¹. Pierwszeństwo do ich wygłaszania ma ustanowiony obrzęd lektor (łac. *lector*, gr. *ἀναγνώστης*), posiadający tytuł kanoniczny wymieniony w kan. 230 §1 obecnie obowiązującego Kodeksu Prawa Kanonicznego². Ta posługa (*ministerium*) jest od wieków powszechnie znana, nie tylko w Kościele zachodnim, ale również w Kościołach wschodnich³. Uniwersalizm ten jest spowodowany między innym jej przeznaczeniem oraz najwcześniejszym zaistnieniem w Kościele.

Celem niniejszego artykułu stanie się próba ukazania powstania tego urzędu liturgicznego oraz jego wczesnego rozwoju między II a IV w., w którym to czasie lektorat przynależał do laikatu, a nie – jak to było później aż do XX w. – wyłącznie do duchowieństwa⁴. Zostanie to uczynione w aspekcie historyczno-liturgicznym, zauważając przy tym cel zaistnienia tego urzędu w liturgii Kościoła.

1. POWSTANIE URZĘDU LEKTORA

Rozpoczynanie zgłębiania tematyki wszelkich stopni kościelnego posługiwania bez odniesienia się do fragmentu Dziejów Apostolskich o ustanowieniu kolegium Siedmiu wydaje się niewłaściwe⁵. W tej perykopie (por. Dz 6,1–7) daje się zauważyć fundamentalny dla opisywanego zagadnienia fakt, iż nowa forma kościelnego posługiwania nie powstała ze

¹ Zob. *Congregatio de Culto Divino et Disciplina Sacramentorum, Ordo Lectorum Missae*, Editio typica altera (Vatican: Libreria Editrice Vaticana, 1981), n. 49–54.

² Zob. *Codex Iuris Canonici*, (Roma, 1983), can. 230 §1.

³ Zob. Arthur Preuss, John Pohle, *The Sacraments a dogmatic treatise*, vol. IV (London, 1917), 110.

⁴ Poruszana tematyka będzie obejmowała dwa pierwsze okresy istnienia lektoratu (początkowy: I–II w. i średniozaawansowany (II–IV w.).

⁵ Należy przy tym pamiętać, że niewłaściwym jest pisanie o jakichkolwiek święceniach, we współczesnym rozumieniu tego słowa. Wszakże w czasach patrystycznych panowała rozbieżność zdań na temat nazwy grupy mężczyzn, o których napisano w szóstym rozdziale Dziejów Apostolskich. Zob. Marek Błaza, Dariusz Kowalczyk, „Traktat o sakramentach,” w *Dogmatyka*, t. V (Warszawa: Wydawnictwo „Więź,” 2016), 442.

względu na chęć utworzenia jakiegokolwiek hierarchii⁶, lecz ze względu na potrzebę niesienia pomocy konkretnej wspólnocie: zarówno w aspekcie służby liturgicznej, jak i służby charytatywnej⁷. Ta cecha jest wspólna dla wszystkich form posługiwania w Kościele, stąd bardzo często w literaturze przedmiotu widnieje stwierdzenie, iż w tym obrzędzie z Dziejów Apostolskich kryją się także późniejsze urzędy Kościoła, nazywane posługami (*ministerium*) lub święceniami niższymi (*ordines minores*)⁸. Znamienne jest więc pojmowanie diakonatu jako źródła i wypełnienia niższych stopni kościelnego posługiwania⁹. Chrześcijańscy pisarze, czerpiąc z ówczesnego prawa, wskazywali tu na zależność, jaka zachodziła między święceniami diakonatu a pozostałymi urzędami niższymi od tegoż stopnia, wzmiankując, że sługa promowany do konkretnego stopnia jest wyświęcany (tudzież ustanawiany) przez jednego tylko biskupa¹⁰. Prawdą jest zatem, że początkowo w liturgii służyli tylko diakoni, o których wspominają już Listy Pawła Apostoła (por. 1 Tm 3,8)¹¹. Świadczy o tym również najstarszy

⁶ W Nowym Testamencie nie występują terminy wskazujące na to, aby istniały wówczas jakieś stopnie hierarchiczne. Zob. Dariusz Kwiatkowski, „Struktura i teologia obrzędu święceń prezbiteratu w posoborowych pontyfikatach,” *Poznańskie Studia Teologiczne* 11 (2001): 164.

⁷ Zob. Adalbert G. Hamman, „Le diaconat dans l’antiquite chretienne,” *Comité National du Diaconat* (1990): 1; Daniel Bourgeois, *Duszpasterstwo Kościoła*, tłum. Małgorzata Tryc-Ostrowska (Poznań: Wydawnictwo Pallottinum, 2001), 339; Yves Congar, „Ministères et structuration de l’Eglise,” *La Maison-Dieu*, no. 102 (Paris, 1970), 7.

⁸ Zob. Waław Ałojzy Jougan, *Katolicka dogmatyka ogólna dla szkół średnich* (Lwów, 1898), 143.

⁹ Szeroko na ten temat, zob. Dawid Makowski, „Posługa diakona jako źródło i wypełnienie niższych stopni kościelnego posługiwania,” w *Diakonat stały w Kościele w Polsce*, t. IV, red. Waldemar Rozynkowski (Pelplin: Wydawnictwo Bernardinum, 2022), 281–296.

¹⁰ Zob. Dionysius Exiguus, „Codex Canonum Ecclesiasticorum sive Codex Canonum Vetus Ecclesiae Romanae,” II, w *Patrologia Latina*, t. LXVII, red. Jacques-Paul Migne (Paris: 1848), 141.

¹¹ Świadcstwo tego, że diakon był obecny przy kapłanie sprawującym liturgię, znajduje się już u Ignacego Antiocheńskiego (†107). Zob. Ignatius Antiochenus, „Epistula ad Philadelphios,” XI, *Patres Apostolici*, t. I, red. Franciscus Xavierius Funk (Tubingae, 1901), 275. Późniejsi kościelni pisarze wzmiankowali o tym, że bez diakona ofiara mszalna sprawuje się niewłaściwie. Zob. Amalarius, „De Ecclesiasticis Officiis,” II, 6, w *Patrologia Latina*, t. CV, red. Jacques-Paul Migne (Paris: 1864), 1082–1083. Szeroko na temat diakonatu w dziełach św. Pawła, zob. Ryszard Selejdak, „Koncepcja diakonatu w Listach św. Pawła Apostoła,” *Collectanea Theologica* 3 (2004): 61–75.

zachowany opis liturgii mszalnej, którego autorem jest Justyn Męczennik (†155)¹².

Ten pisarz wyróżnia już w celebracji mszalnej dwie jej główne części (słowa i ofiary), spośród których, ze względu na posejmowe zagadnienie, należy przede wszystkim zauważyć tę pierwszą. Otóż modlitwa słowem Bożym nigdy nie była chrześcijanom obca. Poświadczą o tym samo Pismo Święte, wszak św. Paweł zachęcał Tymoteusza, aby ten przykładał się do czytania (por. 1 Tm 4,13) oraz polecał odczytywać swoje listy całemu zgromadzeniu (por. 1 Tes 5,27; Kol 4,16). Liturgia chrześcijańska, która w II w. się dopiero kształtowała, czerpała więc z kultu synagogałnego, czego odzwierciedleniem jest właśnie liturgia słowa¹³. Stary Testament znał więc prototyp lektoratu jako pewnego rodzaju zlecenie dla tych, którzy umieli czytać¹⁴. Widać to w osobie kapłana-pisarza Ezdrasza, który czytał ludowi ustępy z Księgi Prawa Bożego (por. Ne 8,1–18)¹⁵. Średniowieczny teolog Alkuin (†804), podobnie zresztą jak też wielu innych, widział pierwowzór lektoratu także w postawie proroków, do których odnosił słowa Izajasza o ciągłym podnoszeniu głosu w celu wytknięcia ludowi jego przewinień (por. Iz 58,1)¹⁶. Lektorzy obwieszczali bowiem ludowi

¹² Zob. Jan Józef Janicki, „Historia Eucharystii w pierwszych wiekach chrześcijaństwa w świetle wybranych źródeł (II–IV w.),” *Textus et Studia* 15–16 (2018): 106–11.

¹³ „Zgromadzenie, a raczej nabożeństwo wedle obrzędowych przepisów synagogi”. Adrian Fortescue, *Dzieje Mszy świętej*, tłum. Władysław Hozakowski (Poznań, 1914), 6. Podobnego zdania jest także współczesny polski autor, podejmujący wiele publikacji z opisywanego zagadnienia, zob. C. Krakowiak, *Święcenia niższe. Posługi i funkcje wiernych świeckich w liturgii*, (Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2019), 16.

¹⁴ Szeroko na ten temat, zob. Jacek Nowak, „Archetyp liturgii słowa w liturgii synagogałnej,” *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 1 (2018): 25–29; Krzysztof Pilarczyk, „Liturgia synagogałna – Jej pochodzenie, struktura, rozwój,” *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Studia Religioznawcza* 41 (2008): 55–68.

¹⁵ To właśnie tę postać wspominano na Wschodzie podczas modlitwy błogosławieństwa lektora w pierwszych wiekach Kościoła. Zob. *Constitutiones Apostolorum*, VIII, 22, tłum. Stanisław Kalinkowski (Kraków: Wydawnictwo WAM, 2007), 254.

¹⁶ Zob. Alcuinus, „De Divinis Officiis,” IX, 34, w *Patrologia Latina*, t. CI, red. Jacques-Paul Migne (Paris, 1851), 1231–1232. Podobnie pojmował to Amalariusz z Metz (†850), Hugo od św. Wiktora (†1141), Izidor z Sewilli (†636) czy Piotr Lombard (†ok. 1164). Zob. Amalarius, „De Ecclesiasticis Officiis,” II, 8, 1084; Hugo de S. Victore, „De Sacramentis Christianae Fidei,” II, 3, 7, w *Patrologia Latina*, t. CLXXVII, red. Jacques-Paul Migne (Paris, 1854), 424; Isidorus Hispaliensis, „De Ecclesiasticis Officiis,” II, 11, w *Patrologia Latina*, t. LXXXIII, red. Jacques-Paul Migne (Paris, 1850), 791; Petrus Lom-

słowa Pisma, stąd niekiedy nazywano ich heroldami¹⁷, choć nie zaliczano ich jeszcze do pocztu posług Kościoła, a więc (tym bardziej) do pocztu święceń¹⁸. Wówczas stopień ten (podobnie jak inne rodzaje służby) był związany *sensu stricto* z posiadanym charyzmatem (por. 1 Kor 12,8), co skutkowało tym, że służbę lektorów pełnili ci, którzy po prostu potrafili czytać¹⁹. Na włączenie nowej formy służby kościelnej do chrześcijańskiej liturgii miał wpływ rozrost Kościoła oraz nagląca potrzeba²⁰.

Świadectwo Justyna (†155) o istnieniu lektoratu nie jest odosobnione, choć zdaje się, że pierwsze w kolejności²¹. Wzmianki na temat istnienia tego urzędu dostrzega się u Tertuliana (†220) i Cypriana z Kartaginy (†258)²². O ile za czasów tego pierwszego stopień ten prawdopodobnie w całości przynależał do laikatu, o tyle za czasów tego drugiego był on już gdzieś umieszczany w poczcie *gradusów* kościelnej posługi, ale jeszcze nie święceń²³. Tertulian wprawdzie wyróżniał lektorów spośród

bardus, „Sententiae,” IV, 14, 4, w *Patrologia Latina*, t. CXCII, red. Jacques-Paul Migne (Paris, 1855), 901–02.

¹⁷ Zob. *Constitutiones Apostolorum*, II, 28, 45.

¹⁸ Zob. Fortescue, *Dzieje*, 10–11.

¹⁹ Zob. Preuss, Pohle, *The Sacraments*, 111; Adolf Von Harnack, *Die Lehre der zwölf Apostel nebst Untersuchungen zur ältesten Geschichte der Kirchenverfassung und des Kirchenrechts* (2016), 88; Bogdan Rudinski, *Lektorat i akolitat. Povijesni razvoj i donasnje ustrojstvo* (Dakovo, 2022), 5; Franz Wieland, *Die genetische Entwicklung der sog. Ordines Minores in den drei ersten Jahrhunderten* (Rom, 1897), 38; Marzenna Straszewicz, „Pojęcie ministerium świeckich według Y. Congara,” *Studia Theologica Varsaviensia* 2 (1978), 70; Wilhelm Böhmer, *Die christlich-kirchliche Alterhumswissenschaft: Die socialen Verhältnisse der christlichen Kirche alter Zeit*, t. I (Breslau, 1836), 284.

²⁰ Zob. Wolter Croce: „Die niederen Wiehen und Imre hierarchische Wertung: Eine geschichtliche Studie,” *Zeitschrift für Katcholische Theologie* 3 (1948): 261.

²¹ W badaniach nad powstawaniem poszczególnych urzędów Kościoła trzeba być bardzo ostrożnym, gdyż brak wystarczającej ilości źródeł z tego okresu sprawia, że nie można o niektórych kwestiach wypowiadać się w sposób całkowicie pewny.

²² Zob. Cyprianus Carthagenensis, „Epistulae,” XXIX, w *Corpus scriptorum ecclesiasticorum Latinorum*, t. III/2, red. Sebastianum Coleti, Josephum Bettinelli, (Venice, 1784), 549; Tertullianus „De Præscriptionibus Adversus Hæreticos,” XLI, w *Patrologia Latina*, t. II, red. Jacques-Paul Migne (Paris, 1844), 56.

²³ Niektóre wspólnoty instytucjonalizowały ten stopień kościelnej służby, a inne nie. Zob. Wieland: *Die genetische Entwicklung*, 75. Warto przy tym wspomnieć, że istnieje hipoteza, że sklasyfikowania niższych stopni dokonał papież Hygin (†140), na co wskazuje *Księga Pontyfików*. Zob. *Liber Pontificalis*, X, w *Patrologia Latina*, t. CXXVII, red. Jacques-Paul Migne (Paris, 1853), 1185–202. Aczkolwiek jest to wysoce niepewne, ponieważ w momencie śmierci tego papieża nie były znane wszystkie stopnie (np. sub-

pozostałych wiernych świeckich, ale nie w takiej formie, iżby włączał ich do grupy *ordo*²⁴. Obejmowała ona wtedy jedynie trzy święte stany: diakonat, prezbiterat oraz episkopat²⁵. W III w. światło dzienne ujrzał także list, którego autorem był papież Korneliusz (†253), w którym ukazano hierarchię służby kościelnej ówczesnego Rzymu. Lektorat został w niej zawarty jako drugi w kolejności urząd, przed którym znajdował się ostiariat, a nad którym zostały umieszczone stopnie: egzorcystatu, akolitu, subdiakonatu, diakonatu i prezbiteratu²⁶. Zasadniczo taki podział szczebli służby kościelnej nie był znany dopiero wtedy, lecz prawdopodobnie znał go już papież Urban I (†230)²⁷. Przekonujące w tym względzie jest świadectwo papieża Stefana I (†257), który wzmiankował o tym, że papież Fabian (†250) zajmował się organizacją stopni kościelnego posługiwania, które musiały być za jego czasów w jakiś sposób powszechnie rozgraniczane²⁸. Zdaje się, że dzielono je na wyższe (*maiores*) i niższe (*minores*)²⁹. Starano się także nie zacierać różnicy między nimi, przez co pierwsze z nich określano jako *ecclesiastici ordinis* (względnie: *ecclesiastica officia*), podczas

diakoniat i akolitat zaistniały dopiero w III w.), więc jak ten papież mógłby dokonać klasyfikacji stopni, o których – przypuszcza się – jeszcze nie wiedział? Niemieccy autorzy są więc ostrożni z orzekaniem na ten temat, stwierdzając, że należy mówić o tym, iż taka klasyfikacja pojawiła się na pewno w pierwszej połowie III w., bo tutaj dysponuje się już większą ilością źródeł, zdolnych potwierdzić to stanowisko. Zob. Wieland: *Die genetische Entwicklung*, 178.

²⁴ Zob. Tertullianus, „De Virginibus Velandis,” IX, w *Patrologia Latina*, t. II, red. Jacques-Paul Migne (Paris, 1844), 901–903; Tertullianus, „Ad Uxorem,” I, 7, w *Patrologia Latina*, t. I, red. Jacques-Paul Migne (Paris, 1844), 1397–1399; Tertullianus, „De Baptismo et de Poenitentia. Adnotationes,” XVII, w *Patrologia Latina*, t. II, red. Jacques-Paul Migne (Paris, 1844), 1188–1192. Szeroko na temat tego terminu, zob. Benedictus Henricus Merkelbach, *Summa Theologiae Moralis*, t. III (Belgica, 1962), 689–90.

²⁵ Zob. Optatus Milevis: „Liber Primus,” XIII, w *Patrologia Latina*, t. XXVI, red. Jacques-Paul Migne (Paris, 1845), 15–16.

²⁶ „Ille ergo Evangelii vindex ignorabat unum episcopum esse oportet in Ecclesia catholica? In quo non ei latebat (quomodo enim latere posset?) presbyteros esse quadraginta sex, diaconos septem, subdiaconos septem, acolythos duos et quadraginta, exorcistas autem et lectorem cum ostiariis quinquaginta duos, viduas cum thlibomenis plus mille quingentas”. Cornelius, „Epistolae,” IX, 3, w *Patrologia Latina*, t. III, red. Jacques-Paul Migne (Paris, 1844), 742–44.

²⁷ Zob. Wieland, *Die genetische Entwicklung*, 178.

²⁸ Zob. Cyprianus Carthaginensis, „Epistolae,” XXIX, 549; Fabianus, „Epistolae Decretaque,” I, w *Patrologia Graeca*, t. X, red. Jacques-Paul Migne (Paris, 1857), 183–88.

²⁹ Zob. Wieland, *Die genetische Entwicklung*, 40.

gdy drugie otaczano mianem *divinae administrationes*. Tego drugiego wyrażenia na określenie posług niższych od diakonatu, a więc nieprzynależących do duchowieństwa, użył Cyprian z Kartaginy (†258), zaś kolejnego – Synod w Laodycei odbywający się we wspomnianym mieście ok. 360 r.³⁰ Natomiast z pozostałych orzeczeń synodalnych z początku III w. wynika, że lektorzy i subdiakoni (dwaj najbardziej znani usługujący niższych stopni) byli określani również mianem *ministri*³¹. Być może przez wzgląd na to nazewnictwo Euzebiusz z Cezarei (†399) – podobnie jak niegdyś Tertulian (†220) – wyróżniał wiernych piastujących ten stopień spośród całego zgromadzenia³².

2. CEREMONIA WPROWADZENIA W POSŁUGĘ LEKTORATU

O ile obecny obrzęd udzielania posługi lektoratu jest często uznawany za uboższy od tego, który miały średniowieczne pontyfikaty oraz ostatnie przedsoborowe wydanie *Pontificale Romanum*, o tyle pierwotny obrzęd udzielenia komuś tej posługi, często uznawany za wprowadzenie do urzędu, był bardzo skonkretyzowany³³.

³⁰ Zob. Cyprianus Carthaginensis „Epistolæ,” XXXIII, 4, 570–571; Concilium Laodicenum, „Canones,” w *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, t. II, red. Johannes Dominicus Mansi (Florentiæ, 1759), 568.

³¹ Zob. Concilium Neocæsareense, „Canones,” X, w *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, t. II, red. Johannes Dominicus Mansi (Florentiæ, 1759), 541.

³² Zob. Eusebii Cæsariensis, „Historiæ Ecclesiasticæ,” I, 1, 3, w *Patrologia Græca*, t. II, red. Jacques-Paul Migne (Paris, 1857), 1143. Warto jednak zauważyć, że niekiedy ich rolę przejmowali diakoni. Zob. Hieronymus, „Epistolæ,” XLVIII, w *Patrologia Latina*, t. XXX, red. Jacques-Paul Migne (Pairs, 1844), 306.

³³ Otóż w obecnym Pontyfikale Rzymskim z 1972 r. obrzęd ustanowienia do posługi lektoratu polega na wywołaniu kandydatów, wygłoszeniu homilii, przemówieniu do kandydatów, wezwaniu do modlitwy oraz na modlitwie błogosławieństwa i przekazaniu księgi Pisma Świętego. Zob. *Pontificale Romanum. De institutione lectorum et acolythorum. De admissione inter candidatos ad diaconatum et presbyteratum de sacro celibatu amplectendo*, Edytio typica (Vatican: Typis Polyglottis Vaticanis, 1972), 19–21. Natomiast dawniej (mniej więcej od X w.) obrzęd ten był bardziej rozbudowany, gdyż wyglądał następująco: najpierw wywoływano kandydatów, następnie szafarz obrzędu przemawiał do nich, potem następowało przekazanie księgi, wezwanie do modlitwy błogosławieństwa, ukłonienie i powstanie, a następnie modlitwa błogosławieństwa i odesłanie kandydatów. Zob. *Pontificale Romanum*, Editio typica (Roma, 1961–1962), 26–27.

Obrzęd mianowania danego mężczyzny do posługi lektoratu był znany już w III w., gdyż świadczy o tym *Tradycja Apostolska*, którą przypisuje się Hipolitowi (†236)³⁴. W tym dziełku widnieje najważniejszy obrzęd później rozbudowanego obrzędu, a więc przekazanie księgi (tu: Ewangelii)³⁵. Podczas najdawniejszych ceremonii Kościół nie nakładał rąk na posługujących niższych stopni, gdyż ten gest był zarezerwowany dla tych, którzy przystępowali do wyższych (tj. świętych) stanów³⁶. Co ważne – lektorów mianował biskup³⁷.

Zdaje się jednak, że nie wszędzie ten obrzęd wyglądał w ten sposób. Na przykład *Konstytucje Apostolskie*, pochodzące z Syrii, nie wzmiankują ani o tym, kto udzielał posługi, ani też o tym, że przekazywano lektorom jakąkolwiek księgę, wskazując jednak na to, że podczas obrzędu odmawiano modlitwę błogosławieństwa³⁸.

Niemniej jednak można stwierdzić, że Kościół zachodni w późniejszych wiekach niejako połączył te dwa sposoby udzielania niższych stopni w jedno, przez co w obecnym obrzędzie udzielenia posługi lektoratu jest obecna zarówno modlitwa błogosławieństwa, jak i przekazanie księgi³⁹.

Obecność konkretnego obrzędu mianowania kogoś do posługi było już czymś istotnym, ponieważ wskazywało to na pewną wyższość lektoratu nad pozostałymi urzędami, które były potrzebne wspólnocie w wy-

³⁴ Szerzej na temat rzekomego autorstwa Hipolita (†236), zob. Henryk Pietras, „Pośmiertna kariera św. Hipolita,” *Vox Patrum*, t. XVII (1997), 61–75; Marek Blaza, „Czy modlitwy eucharystyczne «Mszału Rzymskiego Pawła VI» zachowują «ingenium Romanum»?” *Studia Bobolanum* 2 (2021): 31–33; Maciej Zachara, „Czy Tradycja apostolska jest dokumentem rzymskim?” *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 1 (2012): 3–20.

³⁵ Zob. Hippolytus: *Canones*, VII, tłum. Janusz Szymańczyk (Kraków: Wydawnictwo WAM, 2009), 182.

³⁶ Jeśli natomiast taki gest występował, co występowało szczególnie w liturgii syryjskiej, to nie pojmowano go jako gestu epikletycznego, lecz raczej jako zewnętrzną oznakę wyboru tego, kogo błogosławiono, do służby Kościoła w odpowiedniej klasie hierarchicznej. Zob. Przemysław Nowakowski, „Liturgiczna eklezjologia sakramentu kapłaństwa w obrządku wschodnim,” *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 2 (2010): 128.

³⁷ Zob. Hippolytus: *Canones*, VII, 182.

³⁸ Zob. *Constitutiones Apostolorum*, VIII, 22, 254.

³⁹ Zob. *Pontificale Romanum. De institutione lectorum et acolythorum. De admissione inter candidatos ad diaconatum et presbyteratum de sacro caelibatu amplectendo*, 19–21.

miarze pozaliturgicznym (np. nad posługą wdowy)⁴⁰. Warto przy tym zauważyć, że wprowadzenie takiego obrzędu (nawet jeśli był on lokalny) jest świadectwem tego, że posługi kościelne zostały wówczas zróżnicowane⁴¹. Wtedy też pojawiła się pewnego rodzaju „niepisana zasada”, że kościelna posługa musi mieć odzwierciedlenie w akcji liturgicznej⁴². Nie ulega wątpliwości, że w tę zasadę wpisywał się lektorat.

3. ZWIĄZEK LEKTORATU Z KANTORATEM

W Piśmie Świątym można przeczytać, że wspólnocie nie była obca modlitwa psalmami czy pieśniami (por. Ef 5,19). Natomiast lektorzy od początku mieli za zadanie nie tylko odczytywanie, ale również odśpiewywanie lekcji⁴³. Z tego względu właściwym staje się pytanie o zależność między lektoratem a kantoratem. W tamtym czasie (aż do VII w.) lektorami zostawali bardzo często młodzi chłopcy, o czym świadczą żywoty papieży (np. Damazego I (†384)), jak i pisma Ojców Kościoła⁴⁴. W korespondencji Cypriana z Kartaginy (†258) można spotkać postać Aureliusza, służącego za lektora⁴⁵. Jednakże w źródłach do IV w. nie spotyka się osobnego stanu kantoratu, zarówno jako posługi, jak i jako pewnego rodzaju zlecenia dla konkretnego wiernego⁴⁶. O tym stopniu jako o samodzielnej służbie (jak gdyby obok hierarchii), wspomina dopiero Synod w Laodycei, odbywa-

⁴⁰ Zob. Adelajda Sielepin, „Kobieta w liturgicznym życiu Kościoła,” *Liturgia Sacra* 1 (2022): 13.

⁴¹ Zob. Fortescue: *Dzieje*, 11.

⁴² Zob. Gilbert Greshake, *Być kapłanem dzisiaj*, tłum. Wiesław Szymona (Kraków: Wydawnictwo WAM, 2010), 231.

⁴³ Świadczy o tym późniejszy Synod w Irlandii (456–465). Zob. Concilium Hibernicum: „Canones,” II, w *Synodi et Collectiones Legum*, t. VI, red. Henryk Pietras, Arkadiusz Baron (Kraków: Wydawnictwo WAM, 2011), 189. Dostrzega się to jednak wcześniej w Aleksandrii. Zob. Socrates, „Historia ecclesiastica,” V, 22, w *Patrologia Graeca*, t. LXVII, red. Jacques-Paul Migne (Paris, 1864), 636.

⁴⁴ Zob. S. Hübner, *Der Klerus in der Gesellschaft des spätantiken Kleinasiens* (2005), 30–31.

⁴⁵ Zob. Cyprianus Carthaginensis: „Epistulae,” XXXIII, 1–2, w *Patrologia Latina*, t. IV, red. Jacques-Paul Migne (Paris, 1844), 317–320.

⁴⁶ Zob. Wieland: *Die genetische Entwicklung*, 184.

jący się około 360 r.⁴⁷ Mniej więcej w tym czasie kantorat wyodrębnił się spośród grona lektorów, którzy prawdopodobnie od początku swego istnienia w grupie swoich zadań posiadali także czynności śpiewaków, czego potwierdzeniem może być to, że zarówno lektorzy, jak i później kantorzy wykonywali swoje czynności z tego samego miejsca, tj. ambony⁴⁸. Ponadto znaczna liczba lektorów na małych placówkach parafialnych była spowodowana prawdopodobnie nie tyle kształceniem ich przez proboszczów (choć być może w pewniej mierze również, gdyż dopiero powstawały szkoły lektorskie), ile raczej tym, że podczas służby Bożej niektórzy spośród nich służyli śpiewem⁴⁹. Czynili to jeszcze jako lektorzy, gdyż kantorat wyodrębnił się z tego stopnia, jak wspomniano, dopiero w okolicach IV w.⁵⁰ Pochodzące z tego okresu *Konstytucje Apostolskie* wzmiankują o kantorach, którzy śpiewają podczas zgromadzenia⁵¹. Z tej książki można się również dowiedzieć, że kantorzy byli usytuowani pod lektorami i zostali określani (wraz z nimi) mianem „pomocników diakonów”⁵². Również w dziełach Atanazego Aleksandryjskiego (†373) widnieje wzmianka o tym, że już wówczas istniała w Kościele służba kantorów⁵³.

Ze względu na to, że odczytywanie Pisma towarzyszyło wszystkim obrządkom liturgicznym od pierwszych wieków chrześcijaństwa, posługa, która ściśle się wiązała z tą czynnością, również była znana poszczególnym Kościołom. Choć dogłębne ukazanie tego stanu rzeczy przekracza ramy tego artykułu, należy tu tylko zauważyć, że stopień ten był znany w Rzymie, Afryce, Antiochii, Hiszpanii, Germanii, Galii, Azji Mniejszej, Frygii czy Syrii⁵⁴.

⁴⁷ Zob. Concilium Laodicenum, „Canones,” XXIV, w *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, t. II, red. Johannes Dominicus Mansi (Florentiae, 1759), 568.

⁴⁸ Zob. Concilium Laodicenum, „Canones,” XV, 567. Natomiast zdaje się, że bardziej przekonującym twierdzeniem jest fakt, że zarówno lektorzy, jak i kantorzy otrzymywali zgodę na zawieranie małżeństw. Zob. *Constitutiones Apostolorum*, VIII, 47, 26, 278.

⁴⁹ Zob. Wieland: *Die genetische Entwicklung*, 167.

⁵⁰ „Kantorat był tak spokrewniony z lektoratem, jak gatunek z rodzajem”. Wieland: *Die genetische Entwicklung*, 169 (tłum. własne).

⁵¹ Zob. *Constitutiones Apostolorum*, II, 58, 4, 73.

⁵² Zob. *Constitutiones Apostolorum*, VIII, 28, 8, 257.

⁵³ Zob. Athanasius: *Canones*, XII, tłum. Janusz Szymańczyk (Kraków: Wydawnictwo WAM, 2009), 140.

⁵⁴ Zob. Concilium Antichenum I: „Canones,” X, w *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, t. II, red. Johannes Dominicus Mansi (Florentiae, 1759), 1311;

*

Posługa lektora jest najstarszym niższym urzędem Kościoła. To przekonanie nie jest nowe, wszak uważali tak już średniowieczni teolodzy, spośród których można wymienić Rabana Maura (†856)⁵⁵. Lektorat jest ugruntowany w tradycji starotestamentalnej i dziedziczy swoją główną funkcję właśnie z tamtych czynności kultycznych, gdyż łaciński czasownik *legere* (pol. *czytać*), od którego pochodzi słowo *lektor*, odzwierciedla główne zadanie urzędu czytelnika – proklamowanie słowa Bożego.

BIBLIOGRAFIA

- Alcuinus. „De Divinis Officiis.” W *Patrologia Latina*, t. CI, red. Jacques-Paul Migne, 1173–1286. Paris, 1844.
- Amalarius. „De Ecclesiasticis Officiis.” W *Patrologia Latina*, t. CI, red. Jacques-Paul Migne, 985–1242. Paris, 1844.
- Athanasius. *Canones*, tłum. Janusz Szymańczyk. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2007.
- Blaza, Marek. „Czy modlitwy eucharystyczne «Mszału Rzymskiego św. Pawła VI» zachowują «ingenium Romanum?».” *Studia Bobolanum* 33, nr 2 (2021): 19–44.
- Bourgeois, Daniel. *Duszpasterstwo Kościoła*, tłum. Tryc-Ostrowska, Małgorzata. Poznań: Wydawnictwo Pallottinum, 2001.
- Böhmer, Wilhelm. *Die christlich-kirchliche Alterhumswissenschaft: Die socialen Verhältnisse der christlichen Kirche alter Zeit*, t. I. Breslau, 1836.
- Codex Iuris Canonici*. Roma, 1983.
- Concilium Antichenum I. „Canones.” W *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, t. II, red. Johannes Dominicus Mansi, 1307–1320. Florentiae, 1759.
- Concilium Hibernicum. „Canones.” W *Synodi et Collectiones Legum*, t. VI, red. Hneryk Pietras, Arkadiusz Baron, 186–187. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2011.
- Concilium Laodicenum. „Canones.” W *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, t. II, red. Johannes Dominicus Mansi, 563–574. Florentiae, 1759.

(SC, II, 1311); Concilium Laodicenum, „Canones,” XXIV, 568; Concilium Toletanum II, „Canones,” I–II, w *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, t. VIII, red. Johannes Dominicus Mansi (Florentiae, 1762), 785; Georg Predel, *Vom Presbyter zum Sacerdos: Historische und theologische Aspekte der Entwicklung der Leitungsverantwortung und Sacerdotalisierung des Presbyterates in spätantiken Gallien*, (Münster, 2005), 88; Mateusz Rafał Potoczny, „Święcenia prezbiteratu w Kościołach syryjskich. Historia i struktura obrzędu,” *Roczniki Teologiczne* 8 (2018), 127.

⁵⁵ Zob. Hrabanus Maurus, *De Clericorum Institutione Ad Heistulphum Archiepiscopum*, IV, w *Patrologia Latina*, t. CVII, red. Jacques-Paul Migne (Paris, 1864), 299–300.

- Concilium Neocæsariense. „Canones.” W *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, t. II, red. Johannes Dominicus Mansi, 539–554. Florentiæ, 1759.
- Concilium Toletanum II. „Canones.” W *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, t. VIII, red. Johannes Dominicus Mansi, 785–787. Florentiæ, 1792.
- Congar, Yves. „Ministéries et structuration de l’Eglise”. *La Maison-Dieu* 102 (1970): 7–20.
- Congregatio de Culto Divino et Disciplina Sacramentorum. *Ordo Lectionum Missæ*, Editio typica altera. Vatican: Libreria Editrice Vaticana, 1981.
- Constitutiones Apostolorum*, tłum. Stanisław Kalinkowski. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2007.
- Cornelius. „Epistolæ.” W *Patrologia Latina*, t. III, red. Jacques-Paul Migne, 699–838. Paris, 1856.
- Cyprianus Carthaginensis. „Epistolæ.” W *Patrologia Latina*, t. IV, red. Jacques-Paul Migne, 191–438. Paris, 1844.
- Cyprianus Carthaginensis. „Epistolæ.” W *Corpus scriptorum ecclesiasticorum Latinorum*, t. III/2, red. Sebastianum Coleti, Josephum Bettinelli, 1–842. Venice, 1784.
- Croce Walter. „Die niederen Wiehen und Imre hierarchische Wertung: Eine geschichtliche Studie.” *Zeitschrift für Katcholische Theologie* 70, no 3 (1948): 257–314.
- Dionysius Exiguus. „Codex Canonum Ecclesiasticorum sive Codex Canonum Vetus Ecclesiæ Romane.” W *Patrologia Latina*, t. LXVII, red. Jacques-Paul Migne, 135–230. Paris, 1836.
- Fabianus. „Epistolæ Decretaque.” W *Patrologia Græca*, t. X, red. Jacques-Paul Migne, 175–207. Paris, 1857.
- Fortescue, Adrian. *Dzieje Mszy świętej*, tłum. Władysław Hozakowski. Poznań: nakł. własny, 1914.
- Greshake, Gilbert. *Być kapłanem dzisiaj*, tłum. Wiesław Szymona. Kraków: W Drodze, 2010.
- Hamman, Adalbert G. „Le diaconat dans l’antiquite chretienne.” W *Comitè National du Diaconat*, 1–16. 1990.
- Hieronymus. „Epistolæ.” W *Patrologia Latina*, t. XXX, red. Jacques-Paul Migne, 15–318. Paris, 1844.
- Hippolitus. „Canones.” Tłum. Janusz Szymańczyk. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2009.
- Hugo de S. Victore. „De Sacramentis Christinæ Fidei.” W *Patrologia Latina*, t. CLXXVI, red. Jacques-Paul Migne, 173–648. Paris: 1879.
- Hübner, Sabine. *Der Klerus in der Gesellschaft des spätantiken Kleinasiens*. Stuttgart: Steiner Verlag, 2005.
- Ignatius Antiochenus. „Epistula ad Philadelphios.” W *Patres Apostolici*, t. I, red. Franciscus Xaverius Funk, 265–75. Tubingnae: H. Laupp, 1901.
- Isidorus Hispaliensis. „De Ecclesiasticis Officiis.” W *Patrologia Latina*, t. LXXXIII, red. Jacques-Paul Migne, 737–826. Paris, 1850.
- Janicki, Jan Józef. „Historia Eucharystii w pierwszych wiekach chrześcijaństwa w świetle wybranych źródeł (II–IV w.).” *Textus et Studia* 4, nr 15–16 (2018): 95–127.
- Jougan, Władysław Alojzy. *Katolicka dogmatyka ogólna dla szkół średnich*. Lwów, 1898.
- Kwiatkowski, Dariusz. „Struktura i teologia obrzędu święceń prezbiteratu w posoborowych pontyfikatach.” *Poznańskie Studia Teologiczne* 11 (2001): 163–205.

- „Liber Pontificalis.” W *Patrologia Latina*, t. CXXVII, red. Jacques-Paul Migne, 1003–596. Paris, 1836.
- „Liber Pontificalis.” W *Patrologia Latina*, t. CXXVIII, red. Jacques-Paul Migne, 1–1436. Paris, 1836.
- Krakowiak, Czesław. *Święcenia niższe. Posługi i funkcje wiernych świeckich w liturgii*. Lublin, 2019.
- Makowski, Dawid. „Posługa diakona jako źródło i wypełnienie niższych stopni kościelnego posługiwania.” W *Diakonat stały w Kościele w Polsce*, red. Waldemar Rozynkowski, 281–296. Pelplin: Wydawnictwo Bernardinum, 2022.
- Merkelbach, Benedictus Hieronimus. *Summa Theologiæ Moralis*, vol. III. Belgica, 1962.
- Nowak, Jacek. „Archetyp liturgii słowa w liturgii synagogałnej.” *Ruch Biblijny i Liturgiczny*, 71, nr 1 (2018): 25–35. DOI: <https://doi.org/10.21906/rbl.3608>.
- Opatus Milevis. „Liber Primus.” W *Corpus scriptorum ecclesiasticorum Latinorum*, t. XXVI, red. Sebastianum Coleti, Josephum Bettinelli, 1–31. Vindobonae, 1893.
- Petrus Lombardus. „Sententiae.” W *Patrologia Latina*, t. CXCII, red. Jacques-Paul Migne, 519–964. Paris, 1844.
- Pietras, Henryk. „Pośmiertna kariera św. Hipolita.” *Vox Patrum* 17 (1997): 61–75.
- Pilarczyk, Krzysztof. „Liturgia synagogałna. Jej pochodzenie, struktura, rozwój.” *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego* 41 (2008): 55–68.
- Pontificale Romanum. De institutione lectorum et acolythorum. De admissione inter candidatos ad diaconatum et presbyteratum de sacro cælibatu amplectendo*, Editio typica. Vatican: Typis Polyglottis Vaticanis, 1972.
- Pontificale Romanum*, Editio typica. Vatican: 1961–1962.
- Potoczny, Maciej Rafał. „Święcenia prezbiteratu w Kościołach syryjskich. Historia i struktura obrzędu.” *Roczniki Teologiczne* 65, nr 8 (2018): 125–40.
- Predel, Geord. *Vom Presbyter zum Sacerdos: Historische und theologische Aspekte der Entwicklung der Leitungsverantwortung und Sacerdotalisierung des Presbyterates in spätantiken Gallien*. Münster, 2005.
- Preuss, Arthur; Pohle, John. *The Sacraments a dogmatic treatise*, vol. IV. London, 1917.
- Rudinski, Bogdan. *Lektorat i akolitat. Povijesni razvoj i donasnje ustrojstvo*. Dakovo, 2022.
- Selejdak, Ryszard. „Koncepcja diakonatu w Listach św. Pawła Apostoła.” *Collectanea Theologica* 74, nr 3 (2004): 61–75.
- Sielepin, Adelajda. „Kobieta w liturgicznym życiu Kościoła.” *Liturgia Sacra* 29, nr 1 (2022): 7–25. DOI: <https://doi.org/10.25167/l.s.4737>.
- Socrates. „Historia ecclesiastica.” W *Patrologia Græca*, t. LXVII, red. Jacques-Paul Migne, 29–1630. Paris, 1859.
- Straszewicz, Marzanna. „Pojęcie ministerium świeckich według Y. Congara.” *Studia Theologica Varsaviensia* 16, no 2 (1978): 69–90.
- Tertullianus. „Ad Uxorem.” w *Patrologia Latina*, t. I, red. Jacques-Paul Migne, 1273–304. Paris, 1844.
- Tertullianus. „De Baptismo et de Poenitentia. Adnotationes.” W *Patrologia Latina*, t. II, red. Jacques-Paul Migne, 1135–206. Paris, 1836.
- Tertullianus. „De Præscriptionibus Adversus Hæreticos.” W *Patrologia Latina*, t. II, red. Jacques-Paul Migne, 9–74. Paris, 1836.

- Tertullianus. „De Virginibus Velandis.” W *Patrologia Latina*, t. II, red. Jacques-Paul Migne, 887–914. Paris, 1836.
- Von Harnack, Adolf. *Die Lehre der zwölf Apostel nebst Untersuchungen zur ältesten Geschichte der Kirchenverfassung und des Kirchenrechts*. De Gruyter, 2016.
- Wieland, Franz. *Die genetische Entwicklung der sog. Ordines Minores in den drei ersten Jahrhunderten*. Rom, 1897.
- Zachara, Maciej. „Czy Tradycja apostołska jest dokumentem rzymskim?” *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 65, no 1 (2012): 3–20. DOI: <https://doi.org/10.21906/rbl.79>.